

პოლემიკა

მერაბ კალანდაძე

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის
ფილოსოფიური ძიებების შესწავლა
თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში

მკითხველის ყურადღებას მივაპყრობთ ერთ საკითხს. როგორ აფასებდა ქართული ისტორიოგრაფია ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის თეორიულ, ისტორიის ფილოსოფიურ ძიებებს. თემა არის აქტუალური და საინტერესო. აღნიშნული პრობლემა ისტორიულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯერ არ ყოფილა შესწავლილი და ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით მასზე ორიოდ სიტყვის თქმა. ვერ ვიტყვით, რომ ამ მიმართულებით ქართულ ისტორიოგრაფიაში თითქმის არაფერი იყოს გაკეთებული. ეს უმადურობა იქნებოდა. ამ მხრივ ქართულ ისტორიოგრაფიას ჩატარებული აქვს გარკვეული სამუშაო, რომელსაც გააჩნია თავისი ძლიერი და სუსტი მხარეები. ამ მეცნიერების შეუფასებლობა ანდაც აპოლეგეტიკური მიდგომა არ ივარგებდა. ამ თემით უნდა დავიწყოთ აკად. ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის ფილოსოფიური შეხედულებების შესწავლა. წინამდებარე ნაშრომს ამ პრობლემის სრულყოფილი წარმოჩენის პრეტენზია არ გააჩნია და მხოლოდ მის ერთ ფრაგმენტს წარმოადგენს. ნიშანსვეტად, ცხადია, ავიღებთ 90-იანი წლების დასაწყისს, როდესაც დაიშალა საბჭოთა კავშირი. დასრულდა ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის მონოპოლიის ხანა. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ აღიდგინა სუვერენობა. ახლა მას შეეძლო თავისუფალი არჩევანი გაეკეთებინა. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.¹

¹ მ. კალანდაძე. ივანე ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის შესწავლის ძირითადი ეტაპები – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელ-

მოდით, მოკლედ გადავავლოთ თვალი წინა ისტორიას. აკად. ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობით, ისტორიულ კონცეფციით, დაინტერესების პირველმა სიმპტომებმა თავი იჩინა მე-20 საუკუნის 20-30-იან წლებში. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს 1936 წლის 23 მარტიდან – 2 აპრილამდე თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში გამართული დისკუსია, რომლის კრიტიკული ისრები უმთავრესად მიმართული იყო აკად. ივ. ჯავახიშვილის ისტორიული კონცეფციის, მსოფლმხედველობის, წინააღმდეგ.² მათ არსებითად სწორედ დასვეს საკითხი, მაგრამ მარქსისტული მეთოდოლოგიიდან გამომდინარე, ვერ შეძლეს მისი მეცნიერული გადაწყვეტა. ყველაფერი თავდაყირა იქნა დაყენებული. ეს იმით გამოიხატა, რომ აკად. ივ. ჯავახიშვილის ისტორიული კონცეფციის ძლიერი მხარეები, მის სისუსტედ იქნა გამოცხადებული. ფაქტობრივად ეს იყო დიდი ივანე ჯავახიშვილისათვის წაყენებული პოლიტიკური ბრალდება, რომელსაც არავითარი მეცნიერული საფუძველი არ გააჩნდა. ეს იყო ერთი ეტაპი.

ამის შემდეგ ამ თემისადმი ინტერესები მინელდა და ახალი გამოცოცხლება იწყება 50-იანი წლების შუა ხანებიდან ი. სტალინის გარდაცვალების შემდეგ. კომუნისტური იდეოლოგიის ძალისხმევით აკად. ივ. ჯავახიშვილს შეექმნა იმიჯი, რომ ის იყო დიდი ერუდიტი, ბრწყინვალე ფაქტოლოგი, ემპირიკოსი, ხოლო მეთოდოლოგიის, ისტორიის ფილოსოფიის საკითხები მას თითქოსდა ნაკლებად აინტერესებდა და ძირითადად კრიტიკული მეთოდით შემოიფარგლებოდა. საბჭოთა პერიოდის ქართულ ისტორიოგრაფიაში უმთავრესად ასეთი მიდგომა დომინირებდა. ივანე ჯავახიშვილის თეორიული, ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, უფრო პერიფერიულ თემად რჩებოდა, თუმცა ზოგიერთი მკვლევარი შეეხო ივანე ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის საკითხს,

მწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი. მსოფლიო ისტორიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის დეპარტამენტი. მეორე ყოველწლიური კონფერენცია. 29 დეკემბერი. 2009.

² საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი. ფონდი 471. აღწერა 19. საქმე №4 და 5. ივ. ჯავახიშვილი ტირანიის სამსჯავროს წინაშე. გამოსაცემად მოამზადეს შესავალი წერილი და კომენტარები დაურთეს პროფ. მერაბ ვაჩნაძემ და პროფ. ვახტანგ გურუშვილმა. თბ. 2004.

მაგრამ ეს მცდელობა მარქსისტული ისტორიოგრაფიის თეორიულ ჩარჩოებს არ სცილდებოდა. განსხვავებული აზრი იდეენებოდა. არჩევანი არ არსებობდა. დღევანდელი გადასახედიდან ამ შრომების მკაცრად განსჯა ადვილი გზით სიარული იქნებოდა და ჰიპერკრიტიკულად მიგვაჩნია. „ეს იყო ჩვენი უბედურება და არა დანაშაული“. ვფიქრობთ, ეს უფრო ადეკვატური უნდა იყოს. იმ მძიმე პოლიტიკურ ვითარებაში, რაც ამ მიმართულებით შეძლო გაეკეთებინა საბჭოთა პერიოდის ქართულმა ისტორიოგრაფიამ, ალბათ, ურიგო არ უნდა ჩანდეს.

* * *

მკვეთრ ფერისცვალებას ადგილი აქვს 90-იანი წლების დასაწყისში. ასეთი სახეცვლილება, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ მომხდარა და უპირატესად პოლიტიკური კატაკლიზმების ლოგიკურ შედეგად გვევლინება. ფაქტობრივად, სწორედ, აქედან იწყება აღნიშნული პრობლემებით დაინტერესების მესამე ეტაპი, რომელიც დღესაც გრძელდება. აკად. ივ. ჯავახიშვილის თეორიული ძიებების შესწავლა თვისებრივად განსხვავებულ ხასიათს იძენს და სცილდება ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს. იმ პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. უახლეს ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ თემატიკით დაინტერესებამ უფრო ლაღად გაშალა ფრთები და ინტენსიური გახდა. ეს ხელსაყრელი შანსი ქართულმა ისტორიოგრაფიამ ხელიდან არ გაუშვა და კარგად გამოიყენა. ეს კი მისასალმებელი უნდა იყოს.

თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ივ. ჯავახიშვილის ისტორიის თეორიული, ისტორიის ფილოსოფიური ძიებებისადმი, ინტერესის გამოღვიძების ინიციატორად პროფ. ელუარდ კოდუა გვევლინება. ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ჩანს მისი მონოგრაფია „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“. „გადავწყვიტე მეჩვენებინა, რომ ბ-ნი ივანე არ იყო ფაქტოგრაფი, რომ მისი ისტორიული შრომები, ფაქტების დადგენასა და აღწერასთან ერთად, მათ ახსნას, გაგებას და სისტემატიზაციას მოიცავს, რომ იგი არ ყოფილა ისეთ მკვლევარი, რომელსაც არ ჰქონოდა გაცნობიერებული

ისტორიის ფილოსოფიური პრობლემატიკის მნიშვნელობა“.³ ეს იყო თვისებრივად წინგადადგმული ნაბიჯი საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე.

პროფ. ედ. კოდუას წიგნის დადებითი მომენტებია: 1. მან წამოჭრა ფრიად საინტერესო და აქტუალური საკითხი. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი. ამით მან ფაქტობრივად დაამსხვრია ის სტერეოტიპი, რომელიც ივ. ჯავახიშვილს, როგორც ისტორიკოსს, შეექმნა კომუნიისტური რეჟიმის ძალისხმევით. ხაზი გაუსვა, რომ ივანე ჯავახიშვილი სულაც არ იყო მხოლოდ კარგი ფაქტოლოგი და ემპირიკოსი და ისტორიის თეორიულ საკითხებს გულგრილად როდი ეკიდებოდა. ეს იყო ახალი მიდგომა. ამით მან სცადა გაეგრძელებინა ის ხაზი, რომელიც მონიშნულია პროფ. სერგო ჯორბენაძის წიგნში „ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა“.⁴ 2. პროფ. ედ. კოდუას წიგნში არსებითად სწორედია გადმოცემული ამ სფეროში ივანე ჯავახიშვილის ნააზრევები. ეს ამ მიმართულებით ივ. ჯავახიშვილის მიერ ჩატარებულ კოლოსალურ შრომაზე ადეკვატურ წარმოდგენას გვიქმნის. 3. სავსებით ვეთანხმებით პროფ. ედ. კოდუას, როდესაც ის ეკამათება პროფ. ლევან სანიკიძეს,⁵ რომ ივ. ჯავახიშვილი არ იყო მხოლოდ შესანიშნავი ფაქტოლოგი, დიდებული ემპირიკოსი ისტორიკოსი და ის დიდ დაინტერესებას იჩენდა ისტორიული მეცნიერების თეორიული საკითხებისადმი. მისი ნაშრომების სერია „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა“⁶ ამის ერთ-ერთი ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა აგრეთვე მისი ფუნდამენტური ნაშრომი „ქართველი ერის ისტორია“. 4. უნდა დავეთანხმოთ, პროფ. ედ. კოდუას, რომ „ივანე ჯავახიშვილი არასოდეს არ ყოფილა შეზღუდული ერთი რომელიმე მიმართულებით“.

³ ედ. კოდუა. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი. თბ. 1997, გვ. 3.

⁴ ს. ჯორბენაძე. ცხოვრება და ღვაწლი ივანე ჯავახიშვილისა. თბ. 1984.

⁵ ლ. სანიკიძე. ისტორია ნაშრომი თუ ნაწარმი. გაზ.: „სახალხო განათლება“. 19 ივლისი. 1990.

⁶ ივ. ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ. VIII. თბ. 1977.

ბით“.⁷ ამავე დროს უნდა აღვნიშნოთ, რომ ამ საკითხების სიღრმე – სიფართოვით გადმოცემა გარკვეულ უკმარობის გრძნობას გვიჩენს და, ალბათ, არა მარტო ჩვენ.⁸

სავსებით მართლზომიერია, რომ ივ. ჯავახიშვილმა ქართულ ისტორიოგრაფიაში თავისი საქმიანობა დაიწყო წყაროების კრიტიკული განხილვის მეთოდის დანერგვით. იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე ეს იყო სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი. ამით მან ფაქტობრივად ქართულ სინამდვილეში დანერგა ის მოწინავე მეთოდი, რომელსაც ევროპულ ისტორიულ მეცნიერებაში საძირკველი ჩაუყარეს ბარტოლდ გეორგ ნიბურმა და ლეოპოლდ ფონ რანკემ. ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი ჰიპერკრიტიკული ხომ არ იყო ეს მეთოდი. სადღეისოდ ეს საკითხი ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ გამორკვეული ჩანს. „მართალია, ივ. ჯავახიშვილი შეიძლება ზოგი ქართველი ისტორიკოსის თხზულების მიმართ ზედმეტად კრიტიკულ დამოკიდებულებას იჩენს, მაგრამ იმ დროს ისტორიოგრაფიაში გაბატონებული, საისტორიო წყაროებისადმი აბსოლუტურად უკრიტიკო დამოკიდებულების პირობებში, საისტორიო თხზულების ასეთი მკაცრი კრიტიკული დამოკიდებულების დანერგვა, ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების აუცილებელი და ფრიად მნიშვნელოვანი ეტაპი იყო“⁹ – დასძენს აკად. მარიამ ლორთქიფანიძე. ამიტომ, პროფ. ედ. კოდუას მიერ ამ თემის რეანიმაცია გამართლებული არ ჩანს და ძალიან ჰგავს ღია კარის მტვრევას.¹⁰

საინტერესოა, ივ. ჯავახიშვილის დამოკიდებულება ადამიანის

⁷ ედ. კოდუა. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, გვ. 68.

⁸ გ. ყორანაშვილი. ნაშრომი ივანე ჯავახიშვილის თეორიული აზროვნების შესახებ. გაზ.: „სალიტერატურო გაზეთი“. მაისი. 1998. ეს რეცენზია შევიდა მის წიგნში – „ივანე ჯავახიშვილი“ (ახლებური წაკითხვის ცდა). თბ. 1999. შემდგომში ციტირებას მოვასხდენ აღნიშნული წიგნიდან.

⁹ მ. ლორთქიფანიძე. რედაქტორისაგან. ივანე ჯავახიშვილი. თხზულებანი. ტ. VIII. თბ. 1977, გვ. 13.

¹⁰ ედ. კოდუა. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, გვ. 10.

პრობლემისადმი, რომელიც საბჭოთა ისტორიოგრაფიამ ისტორიის ქიშხი იქეთ გააძევა და კლასობრივი ბრძოლის და სოციალ-ეკონომიკური ფორმაციების ჩრდილში მიუჩინა ადგილი. ამ საკითხის დასმა ქართული ისტორიოგრაფიის წინაშე ივანე ჯავახიშვილის ერთ-ერთ დამსახურებას წარმოადგენს და მას ევროპული ისტორიოგრაფიის ღონეზე ამაღლებს. აქ, მხედველობაში გვყავს ფრანგი ისტორიკოსი მარკ ბლოკი. ის თავის წიგნში „ისტორიის აპოლოგია“ წერდა. „ჭეშმარიტი ისტორიკოსი ჰგავს ზღაპრულ კაციჭამიას და მან იცის, რომ იქ, სადაც ადამიანის სუნია, მას ელოდება თავისი ულუფა“.¹¹

სავსებით ვიზიარებთ პროფ. გ. ყორანაშვილის მოსაზრებას, რომ პროფ. ედ. კოდუა კრინტს არ ძრავს იმის თაობაზე, რომ ამ საკითხში მას ყავდა წინამორბედი და არსად არ ახსენებს პროფ. შალვა კაკულიას წიგნს „ადამიანის პრობლემა ივ. ჯავახიშვილის მეცნიერულ მემკვიდრეობაში“. ამით მას სურს ისეთი შთაბეჭდილება შექმნას, თითქოს ამ თემის წამოჭრის ინიციატორად ის გვევლინება, მაგრამ სინამდვილეში ეს ასე არაა.¹² პროფ. ედ. კოდუა ასევე ღუმილით უვლის გვერდს პროფ. მამია ღუმბაძის და პროფ. პროკოფი რატიანის შრომებს, რომლებიც შეეხნენ ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის საკითხს. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ პროფ. ედ. კოდუას წიგნს ლაიტ-მოტივად გასდევს წინამორბედებისადმი არაკორექტული დამოკიდებულება. ამგვარი არაკორექტული დამოკიდებულების ნიმუშად პროფ. გრ. ნათაძის ნაღვაწისადმი პროფ. ედ. კოდუას დამოკიდებულება მიგვაჩნია. როგორც ჩანს, ეს მომენტი მხედველობიდან გამორჩა პროფ. გურამ ყორანაშვილს¹³. წინამორბედებისადმი არაკორექტული დამოკიდებულება საკითხის ისტორიოგრაფიაზე ამომწურავ, სრულყოფილ, წარმოდგენას როდის გვიქმნის და პროფ. ედ. კოდუას წიგნის სერიოზულ მინუსად გვევლინება. პროფ. ედ. კოდუა თავის წიგნში საერთოდ თავს არიდებს საკითხის ისტორიოგრაფიის განხილვას, რაც ამ თემაზე მისი

¹¹ М. Блок. Апология истории. М. 1986, гл. 18.

¹² გ. ყორანაშვილი. ივანე ჯავახიშვილი (ახლებური წაკითხვის ცდა), გვ. 348.

¹³ გ. ყორანაშვილი. ივანე ჯავახიშვილი (ახლებური წაკითხვის ცდა), გვ. 349.

მსჯელობის აქილევსის ქუსლად მიგვაჩნია. ამ პრობლემის წინ წამოწევა კარგი იქნებოდა და შინაარსობრივად გაამდიდრებს მის მონოგრაფიას.

ვფიქრობთ, დაზუსტებას მოითხოვს წიგნის სატიტულო ფურცელზე პროფ. ედ. კოდუას მიერ გაკეთებული განცხადება, თითქოს მისი ნაშრომი წარმოადგენს ივ. ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური შეხედულებების გაშუქების პირველ ცდას ქართულ ისტორიოგრაფიაში. რეალობა ცოტა სხვაგვარია. ივ. ჯავახიშვილის მეთოდოლოგიური ძიებებს პირველად ყურადღება მიაპყრო არა პროფ. ედ. კოდუამ, არამედ პროფ. გრიგოლ ნათაძემ. ის 1931 წელს გამოცემულ თავის წიგნში „საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხები“¹⁴ წინ წამოწევს ამ თემას და შეძლებისდაგვარად განიხილავს მას. უნდა ითქვას, რომ ამ სფეროში ივ. ჯავახიშვილის ნაღვაწისადმი გრ. ნათაძის დამოკიდებულება მეტად თავისებურია. ამგვარი მიდგომა, ცხადია, შემთხვევითი არ ყოფილა და მისი გასაღები პროფ. გრ. ნათაძის მსოფლმხედველობაში ძევს. პროფ. გრ. ნათაძე ისტორიის სოციოლოგიური გაშუქების მომხრედ გვევლინება და ღიდ ივანე ჯავახიშვილის ნაღვაწს უმთავრესად ეკონომიკური მატერიალიზმის პოზიციებიდან განიხილავს. პროფ. გრ. ნათაძე ცდილობდა ეკონომიკური მატერიალიზმიდან მარქსიზმისაკენ ევოლუციას. აღნიშნულ თემაზე ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ამგვარი ინტერპრეტაცია ცალმხრივია და მიუღებლად მიგვაჩნია.¹⁵ შესაძლოა, პროფ. ედ. კოდუას არ მოეწონა პროფ. გრ. ნათაძის მსჯელობა, რაც, უდაოდ, შეიცავს ჭეშმარიტების რაციონალურ მარცვალს, მაგრამ ეს არ ამართლებს მის მოქმედებას და გრ. ნათაძის ნააზრევისადმი გვერდის ავლა, წაყრუება, სრული უგულვებელყოფა, მართებული არ იქნებოდა. ამ საკითხში ედ. კოდუას წინამორბედად,

¹⁴ გრ. ნათაძე. საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხები. თბ. 1931, გვ. 82, 84.

¹⁵ მ. კალანდაძე. დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში. XX საუკუნის I ნახევარში. თბ. 1999, გვ. 123-126.

სწორედ, პროფ. გრ. ნათაძე გვევლინება. ამიტომ ის ვალდებული იყო განეხილა და შეეფასებინა გრ. ნათაძის შეხედულებები. ეს შინაარსობრივად გაამდიდრებდა მის წიგნს, ხოლო ავტორი მომგებიან ქულებს ჩაიწერდა. ხელსაყრელი შანსი ხელიდან იქნა გაშვებული. ეს ედ. კოდუას წიგნის კიდევ ერთი ნაკლია.

ვფიქრობთ, სერიოზული კორექტივების შეტანას მოითხოვს პროფ. ედ. კოდუას მოსაზრება, თითქოს ისტორიის თეორიული საკითხებით დაინტერესების საქმეში „გიგო ნათაძის გვერდით, გარკვეული წვლილი ჰქონდა ივანე ჯავახიშვილსაც“¹⁶. ალბათ, აქ ყოველგვარი კომენტარი ზედმეტია. საკითხის ასეთი დასმა მიუღებლად მიგვაჩნია და ფაქტობრივად ყველაფერს თავდაყირა აყენებს. ასეთი მსჯელობა ნებისით თუ უნებლიეთ განაპირობებს ამ სფეროში გრ. ნათაძის წვლილის უსაშველოდ გაზვიადებას და შესაბამისად, სრულიად დაუმსახურებლად, აკნინებს ივ. ჯავახიშვილის ღვაწლს. ასეთი მიდგომა ამავე დროს ალოგიკურია. ივ. ჯავახიშვილის ნაშრომების სერიის – „ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ახლა“ – პირველი წიგნი 1916 წელს გამოვიდა, ხოლო გრ. ნათაძის წიგნი „საზოგადოებათმცოდნეობის მეთოდოლოგიის და მეთოდის საკითხები“ კი გამოიცა 1931 წელს. პროფ. ედ. კოდუა ამკარად წინააღმდეგობაში ექცევა. ბუნებრივია, წამოიჭრება საკითხი, თუ ასეთი დიდი იყო გრ. ნათაძის წვლილი ისტორიული მეცნიერების ამ დარგში, რატომ არაა მითითებული გრ. ნათაძის წიგნი გამოყენებულ ლიტერატურაში და სათანადოდ არაა გარჩეული ედ. კოდუას წიგნში. ის ვალდებული იყო ასე მოქცეულიყო. სადაა აქ ლოგიკა?

ამ სფეროში გრ. ნათაძის დამსახურება იმაში მდგომარეობს, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილის კვალდაკვალ ის დაინტერესდა ისტორიის თეორიული პრობლემებით და შეძლებისდაგვარად სცადა თავისი წვლილი შეეტანა ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ თემატიკის გაშუქების საქმეში, თუმცა აქვე დავსძენთ, რომ ივ. ჯავახიშვილისაგან განსხვავებით პროფ. გრ. ნათაძე სულ სხვა გზით წავიდა, რაზედ პროფ. ედ.

¹⁶ ედ. კოდუა. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, გვ. 6-7.

კოდუა კრინტს არ ძრავს.¹⁷

ჩვენი ღრმა რწმენით, ედ. კოდუას წიგნი აღნიშნულ საკითხზე გრ. ნათაძის მსჯელობის შემდეგ, არ წარმოადგენს სერიოზულ წინადადებულ ნაბიჯს. თუ პროფ. გრ. ნათაძეს ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ ნააზრევთან მიმართებაში გააჩნია საკუთარი პოზიცია, თუნდაც მიუღებელი, ედ. კოდუაზე ამას ვერ ვიტყვით. საფიქრებელი იყო, რომ ივ. ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების გადმოცემის შემდეგ ედ. კოდუა შეეცდებოდა გამოეკვეთა, თუ როგორი იყო მისი დამოკიდებულება ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევისადმი. ასე ლოგიკური იქნებოდა. ხაზი უნდა გაესვა, თუ რაში მდგომარეობდა ივ. ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების ძლიერი მხარე და აეხსნა ამის მიზეზები და მიეთითებინა, თუ რა იყო, მისი თვალსაზრისით, ივ. ჯავახიშვილის კონცეფციის სუსტი მხარე და რით იყო ის გამოწვეული. პროფ. ედ. კოდუას მკაფიოდ უნდა გამოეკვეთა თავისი პოზიცია ივ. ჯავახიშვილის კონცეფციასთან მიმართებაში, მაგრამ იგი რატომღაც გაურბის ამის გაკეთებას. სავარაუდებელია, რომ მას უბრალოდ არ გააჩნია აღნიშნულ პრობლემებზე საკუთარი პოზიცია.

ჩვენ საკვებით ვიზიარებთ პროფ. გ. ყორანაშვილის მოსაზრებას: 1. ედ. კოდუას წიგნში სუსტად არის გაშუქებული ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის საკითხი. საკმარისია აღინიშნოს, რომ ამ საინტერესო თემას, სულ რაღაც ხუთი გვერდი აქვს დათმობილი, რაც, ცხადია, ძალიან ცოტაა. 2. განხილული უნდა ყოფილიყო ისტორიზმის საკითხი ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევში. 3. ივ. ჯავახიშვილის მეთოდი არ ამოიწურებოდა მხოლოდ ისტორიულ-მედარებითი და ისტორიულ-ფილოლოგიური მეთოდით. იგი წარმატებით იყენებდა სხვა მეთოდებსაც.¹⁸

დასკვნის არქონა პროფ. ედ. კოდუას წიგნის აქილევის ქუსლია. ფაქტობრივად ღიად რჩება საკითხი, თუ რა შედეგებს მიაღწია ედ. კოდუამ ივ. ჯავახიშვილის თეორიული შეხედულებების შესწავლის

¹⁷ მ. კალანდაძე. დასავლეთ ევროპის შუა საუკუნეების და ახალი ისტორიის შესწავლა საქართველოში. XX საუკუნის I ნახევარში. თბ. 1999, გვ. 123-126.

¹⁸ გ. ყორანაშვილი. ივანე ჯავახიშვილი (ახლებური წაკითხვის ცდა), გვ. 346-347.

დროს. სხვათა შორის, ანალოგიურ ვითარებასთან გვაქვს საქმე პროფ. ედ. კოდუას სხვა წიგნებში.

ყოველივე ზემოთქმულის შემდეგ, პროფ. გურამ ყორანაშვილის დასკვნა, ედუარდ კოდუას წიგნზე რბილად მიგვაჩნია და ჩვენ სრულიად განსხვავებული მოსაზრება გაგვაჩნია. ჩვენი ღრმა რწმენით, პროფ. ედ. კოდუას წიგნი „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“ ძლიერი ისტორიკოსის შესახებ დაწერილი სუსტი ნაშრომის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშად უნდა მივიჩნიოთ. მას ნაკლი გაცილებით მეტი აქვს, ვიდრე ღირსებები. პროფ. ედ. კოდუას ცდას, შეეცხო ქართულ ისტორიოგრაფიაში არსებული ხარვეზი, ძნელი იქნებოდა წარმატებული ეუწოდოთ.

* * *

აკად. ივანე ჯავახიშვილის თეორიულ ნააზრევს, ბუნებრივია, დიდი ყურადღება ეთმობა პროფ. გურამ ყორანაშვილის წიგნში „ივანე ჯავახიშვილი“, თუმცა, აქვე უნდა დავძინოთ, რომ პროფ. ედ. კოდუასაგან განსხვავებით, გ. ყორანაშვილის მიზანს არ წარმოადგენს აღნიშნული პრობლემის საგანგებოდ, სპეციალურად შესწავლა. ის ღვაწლმოსილი მეცნიერის ცხოვრებას და მოღვაწეობას იკვლევს და მრავალ საკითხს საინტერესოდ წარმოაჩენს. ეს, ცხადია, მისასალმებელი უნდა იყოს, თუმცა ახლებურად წაკითხვის პრეტენზია ამბიციურად გვეჩვენება. ეს წიგნის შინაარსში უნდა იყოს ჩადებული და არა სატიტულო ფურცელზე იქნას გამოტანილი.

პროფ. გ. ყორანაშვილის მონოგრაფიის მეორე ნაწილი სულ მოლიანად ივ. ჯავახიშვილის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ ნააზრევს შეეხება. აქ ავტორი წამოჭრის ფრიად საინტერესო და აქტუალურ საკითხებს: ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის და მეთოდოლოგიის საკითხებისათვის, ისტორიულ შედარებითი მეთოდი, რეტროსპექტული მეთოდი, ობიექტივიზმი ივ. ჯავახიშვილის შემოქმედებაში, ინდივიდუალიზაციის საკითხი.¹⁹ რა თქმა უნდა, ეს ძალიან კარგია, მისასალმებელია და პროფ. გ. ყორანაშვილის მონოგრაფიის დადებით მხარეს წარ-

¹⁹ გ. ყორანაშვილი. ივანე ჯავახიშვილი (ახლებური წაკითხვის ცდა), გვ. 151-216.

მოადგენს. აქ ეს საკითხი გაცილებით უფრო ფართო სპექტრითაა წარმოდგენილი, ვიდრე პროფ. ედ. კოდუას წიგნში. ჩვენი აზრით, ურიგო არ იქნებოდა გაცილებით მეტი ყურადღება დათმობოდა ივ. ჯავახიშვილის დამოკიდებულებას ისტორიის ეპისტემოლოგიის (შემეცნების) პრობლემებისადმი. როგორია ისტორიის შემეცნების შესაძლებლობა და ის შემეცნებითი, ეპისტემოლოგიური, ინსტრუმენტალიები, რომლებიც ადამიანის ტვინშია მოთავსებული და როგორ შეიძლება მათი რეალიზება, გამოყენება. იყო თუ არა, რანკეს და პოზიტივისტების მსგავსად, ივ. ჯავახიშვილი პანლოგიზმის მიმდევარი, რომელიც აღიარებს წარსულის აღქმის უპრობლემობას? და თუ არ იყო, მაშინ რა პოზიცია ეკავა მას ამ საკითხში. ამ თემების გარკვევას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს. მათი განხილვა ნაშრომს შინაარსობრივად გაამდიდრებდა და ძალიან კარგი იქნებოდა. უნდა ვიფიქროთ, რომ ალბათ, მასალის სიმცირის გამო შეიკავა ავტორმა თავი ამ პრობლემის უფრო დეტალური განხილვისაგან. როგორ უყურებდა დიდი ივანე ჯავახიშვილი ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს. ეს საინტერესოა. ბევრი მკვლევარი ისტორიის მეცნიერულ სტატუსს უარყოფითად ეკიდებოდა და არ ცნობდა ისტორიის ადგილს მეცნიერებათა სისტემაში. შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი სკეფისი უცხო იყო დიდი ქართველი ისტორიკოსისთვის. ივ. ჯავახიშვილის მეცნიერული მემკვიდრეობა, მისი მრავალრიცხოვანი გამოკვლევები, ისტორიული მეცნიერებისადმი უსაზღვრო პატივისცემის და სიყვარულის ერთ-ერთი საუკეთესო ნიმუშია და თავისებურ ისტორიის აპოლოგიად გვევლინება.

მისასალმებელია, რომ ავტორი ცდილობს მოძებნოს ივ. ჯავახიშვილის ადგილი ისტორიული აზროვნების ისტორიაში. თემა არის ფრიად საინტერესო და აქტუალური. უნდა ითქვას, რომ ამ საკითხზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში არასოდეს არ ყოფილა ერთსულოვნება და გამოთქმულია დიამეტრალურად განსხვავებული თვალსაზრისი. ერთნი ამტკიცებენ, რომ ივ. ჯავახიშვილი მიეკუთვნებოდა რანკეს სკოლას. მეორენი მასში ნეოკანტიანელების მიმდევრებს ხედავდნენ და ხაზს უსვამდნენ მის „რიკერტიანელობას“. მესამენი უფრო იმ აზრისაკენ იხრებიან, რომ ის პოზიტივისტურ ისტორიოგრაფიას მიეკუთვნებოდა. სავ-

სებით ვეთანხმებით პროფ. ედ. კოდუას, რომ „სინამდვილეში ივ. ჯავახიშვილის არასოდეს არ ყოფილა შეზღუდული ერთი რომელიმე მიმართულებით“.²⁰ მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ის არ სარგებლობდა ევროპული ისტორიოგრაფიის უახლესი მიღწევებით, მოწინავე მეთოდებით. რა თქმა უნდა, ივ. ჯავახიშვილმა აიღო ყველაფერი დადებითი, რაც, მისი თვალსაზრისით, ამ სკოლებს გააჩნდათ და სცადა მისი დანერგვა ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ისტორიული წყაროებისადმი მკაცრი მეცნიერული მეთოდის მომარჯვება ამის ერთ-ერთი ნათელი ილუსტრაცია უნდა იყოს. უსათუოდ მისასაღმებელია, რომ ამ ნოვაციებისადმი ივ. ჯავახიშვილის დამოკიდებულება არ გამოირჩეოდა მიმბაძველობით და შემოქმედებით ხასიათს ატარებდა. ივ. ჯავახიშვილი თავის შემოქმედებაში დიდ ყურადღებას უთმობდა არა მხოლოდ პოლიტიკური ისტორიის გადმოცემას, არამედ სამართლის ისტორიას, კულტურას, სოციალურ-ეკონომიკურ ისტორიას, ზნე-ჩვეულებებს, ადათ-წესებს, მუსიკას, მევენახეობას. ფასდაუდებელი წვლილი მიუძღვის საქართველოში დამხმარე ისტორიული დისციპლინების ჩამოყალიბების და განვითარების საქმეში. სავსებით კანონზომიერია, რომ ქართული ისტორიოგრაფიის ამაღლება იმდროინდელი ევროპული და რუსული ისტორიოგრაფიის ღონეზე, სწორედ, დიდი ივანე ჯავახიშვილის სახელს უკავშირდება.

პროფ. გურამ ყორანაშვილის მოსაზრებები ივ. ჯავახიშვილის ადგილზე ევროპულ ისტორიულ აზროვნებაში საინტერესოა. ამ თემის წინ წამოწევა მისასაღმებელი უნდა იყოს და მისი მსჯელობის დადებით მხარედ გვევლინება, მაგრამ აქ გამოთქმული შეხედულებების შემდგომი დახვეწა, სრულყოფა, ჩვენი აზრით, გამორიცხული არ უნდა იყოს. საჭიროა, კიდევ უფრო მეტი სიაშკარავე, გამჭვირვალობა. ცხადია, მათ შეხედულებებს შორის არსებობს პრინციპული ხასიათის განსხვავება, პირველ რიგში, ეს ეხება მათ პოლიტიკურ მრწამსს, მაგრამ შეხების წერტილები გაცილებით უფრო არსებითი და მნიშვნელოვანია.

²⁰ ედ. კოდუა. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, გვ. 68.

რანკემ და პოზიტივისტებმა რაც გააკეთეს მსოფლიო ისტორიისათვის, უზარმაზარი ფაქტობრივი მასალის შეგროვებისა და წყაროების კრიტიკული მეთოდის დანერგვის თვალსაზრისით, იგივე გააკეთა დიდმა ივანე ჯავახიშვილმა საქართველოს ისტორიისათვის. ის ფაქტი, რომ ივ. ჯავახიშვილი იმარჯვებდა კვლევის ობიექტურ მეთოდს, ცხადია, შემთხვევითი არ იყო და რანკეს და პოზიტივისტების გავლენის ლოგიკური შედეგია.

რანკე იმ მარადიულ იდეებს შორის, რომელიც საფუძვლად უდევს ისტორიულ პროცესს გამოყოფს სამ ფაქტორს: რელიგიას, ეკლესიას და სახელმწიფოს. განა ასე არ იქცევა დიდი ივანე ჯავახიშვილი?

ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ ივ. ჯავახიშვილი არ იყო რანკეს ბრმა მიმდევარი და არასოდეს არ შემოიფარგლებოდა მხოლოდ პოლიტიკური ისტორიის თხრობით.²¹ როგორც ცნობილია, ის დიდ ყურადღებას უთმობდა საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალ სხვა სფეროს.

ამგვარი მიდგომა, ცხადია, ცარიელ ნიადაგზე არ აღმოცენებულა და ის, პირველ ყოვლისა, გერმანიაში ივ. ჯავახიშვილის მივლინების კეთილისმყოფელი გავლენის შედეგად მიგვაჩნია. აქ ყურადღებას გავამახვილებთ ორ გარემოებაზე: 1. ჩვენი ფრთხილი ვარაუდით, საკითხისადმი ამგვარ მიდგომაში იმ დისკუსიის ანარეკლი მოჩანს, რომელსაც აღვილი ჰქონდა გერმანულ ისტორიოგრაფიაში მე-19 საუკუნის 90-იან წლებში. მისი თავკაცი გერმანელი ისტორიკოსი კარლ ლამპრეხტი იყო. მან თავის მთავარ ნაშრომში „გერმანელი ხალხის ისტორია“ სცადა განეხორციელებინა გრანდიოზული კულტურულ-ისტორიული სინთეზი, სადაც პოლიტიკური ისტორიის თხრობასთან ერთად დიდი ყურადღება ეთმობოდა საზოგადოების განვითარების მრავალ სხვა უბანს: ეკონომიკა, სოციალური ყოფა, კულტურა, სულიერება. ეს იმ-

²¹ Н. Растиславлева. От Шлоссера к Ранке. Истина или мнимая прерывность исторического знания. Диалог со временем – альманах интеллектуальной истории. вып. 4. М. 2001.

დროინდელი ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზული წინგადადგმული ნაბიჯი იყო.²² 2. კ. ლამპრეხტის გავლენა ივ. ჯავახიშვილის შეხედულებების ფორმირებაზე გამორიცხულად არ მიგვაჩნია. ხომ არ იყო ივ. ჯავახიშვილის „ქართველი ერის ისტორია“ კ. ლამპრეხტის „გერმანელი ხალხის ისტორიის“ ანალოგია? ამ კუთხით საკითხის შესწავლა, ვფიქრობთ, საინტერესო უნდა იყოს და მიზანშეწონილი იქნებოდა. შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ გერმანიაში მივლინების დროს ივანე ჯავახიშვილი კარგად გაეცნო ამ დისკუსიას და შეეცადა გარკვეულიყო მასში. ის, რაც ევროპულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა სკოლებმა გააკეთეს, ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ მძიმე ჭაპანის გაწევა ერთ ადამიანს არგუნა ბედმა. მისი სიდიადე, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა. რას იზამ. ასეთია პატარა ქვეყნის დიდი შვილის ხვედრი.

ჩვენ ძალიან ფრთხილად, მაგრამ მაინც უფრო იმ აზრისაკენ ვიხრებით, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილის სახით საქმე გვაქვს რანკეს მიმდევართან, პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთ კორიფესთან, რომელმაც ევროპულ დონეზე აამაღლა ქართული ისტორიოგრაფია. მისი შრომები სავსებით აკმაყოფილებდა იმ პერიოდის ევროპული ისტორიოგრაფიის მოთხოვნებს.

პროფ. გურამ ყორანაშვილის წიგნში განხილულია აკად. ივ. ჯავახიშვილის ნააზრევში სოციოლოგიის საკითხები. ვფიქრობთ, გ. ყორანაშვილის წიგნში ეს თემა შედარებით ფართოდ და საინტერესოდ განხილული, ვიდრე პროფ. ედ. კოდუას მონოგრაფიაში „ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი“.²³ საესეებით ვეთანხმებით პროფ. გ. ყორანაშვილს, რომ ივ. ჯავახიშვილის მეთოდი არ ამოიწურებოდა დიდი მეცნიერის და მამულისწილის მიერ ანკეტების შედგენით ქართული სოფლებისა და სტუ-

²² Н. Растиславлева. Рецепция творчества К. Лампрехта в Германии и в России. Диалог со временем – альманах интеллектуальной истории. вып. 14. М. 2005.

²³ შეადარეთ ედ. კოდუა. ივანე ჯავახიშვილის სოციოლოგიური და ისტორიის ფილოსოფიური ძიებანი, გვ. 11-35; გ. ყორანაშვილი. ივანე ჯავახიშვილი (ახლებური წაკითხვის ცდა), გვ. 216-285.

დენტების შესახებ, როგორც ამას ხაზს უსვამს პროფ. ედ. კოდუა.²⁴

პროფ. გ. ყორანაშვილი ჩერდება შემდეგ თემებზე: გეოგრაფიული ფაქტორის მნიშვნელობა, ისტორიული დემოგრაფიის საკითხები, რასის ფაქტორი, ეკონომიკური ფაქტორი, სახელმწიფოს წარმოშობა, სოციალური ფსიქოლოგიის საკითხი ივანე ჯავახიშვილის საისტორიო შემოქმედებაში. შესაძლოა, ამ თემებზე ავტორის ყველა მსჯელობა მთლად დამაჯერებელი როდი იყოს, მაგრამ ივ. ჯავახიშვილის მსოფლმხედველობის ამ აქტუალური საკითხების წინ წამოწევა მისასაღმებელია და ღირებული უნდა ჩანდეს.

ამრიგად, პროფ. გურამ ყორანაშვილის მონოგრაფიას ივანე ჯავახიშვილზე თავისი წვლილი შეაქვს დიდი ქართველი მეცნიერის თეორიული ნააზრევის, მსოფლმხედველობის, შესწავლის საქმეში, რაც ამ სფეროში თანამედროვე ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევების ფონზე სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს და გააჩნია თავისი პლუსები და მინუსები.

* * *

საკითხის ასეთი დასმა, ივ. ჯავახიშვილი ევროპული ისტორიოგრაფიის კონტექსტში, არ არის ახალი და მან პირველად ჯერ კიდევ 30-იანი წლების შუა ხანებში იმ ავადსახსენებელი დისკუსიის დროს გაიჟღერა. ამ საკითხისადმი მკვეთრად გამოკვეთილი ნეგატიური დამოკიდებულება კონიუნქტურულ ხასიათს ატარებდა და იმ დროის პოლიტიკური და იდეოლოგიური ყოფის გამოძახილს წარმოადგენდა. ივ. ჯავახიშვილის თეორიული ნაღვაწისადმი ამგვარი მიდგომა ძლიერ პოლიტიზირებული და იდეოლოგიზირებული იყო და ფაქტობრივად პოლიტიკურ ბრალდებად გვეკვლინებოდა. ივ. ჯავახიშვილის გამოცხადებას რანკეანელად, პოზიტივისტად და „რიკერტიანელად“ ერთი მიზანი გააჩნდა – გაეშავებინა დიდი მეცნიერი და მისთვის ბურჟუაზიული ისტორიკოსის მანტია მოესხა. ეს იმ დროისათვის დიდი ცოდვა იყო და მეტად საშიშ ბრალდებას წარმოადგენდა. „ფარა შებრუნდა და კოჭლი

²⁴ გ. ყორანაშვილი. ივანე ჯავახიშვილი (ახლებური წაკითხვის ცდა), გვ. 345.

ცხვარი თავში მოექცა“. „დრო იყო კოჭლი და ღირსება ნაკლად იყო გადაქცეული“. ცნობილი რუსი მწერლის, მიხეილ ბულგაკოვის თქმით „შეურაცხყოფა არის საუკეთესო ჯილდო კარგად შესრულებული სამსახურისათვის“.

დღეს აშკარად შეიცვალა პოლიტიკური ვითარება. თანამედროვე ქართულ ისტორიოგრაფიაში მოხდა ამ პრობლემის რეანიმაცია და მისი შესწავლა თვისებრივად ახალ კიდეზე უფრო მაღალ საფეხურზე იქნა აყვანილი. მან მკვეთრად გამოკვეთილი მეცნიერული ხასიათი მიიღო და აშკარად ცილდებოდა ერთი მარქსისტული იდეოლოგიის თეორიულ ჩარჩოებს. იკვეთება საკითხისადმი მრავალვარიანტული მიდგომის პირველი სიმპტომები. ეს საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენს.

ვფიქრობთ, ორი აზრი არ შეიძლება არსებობდეს იმის თაობაზე, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილი კარგად იქნებოდა გაცნობილი მის თანადროულ ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარე პროცესებს, სიახლეებს, ნოვაციებს, ყოვლად წარმოუდგენელია, იმ რანგის ისტორიკოსს, როგორიც ივ. ჯავახიშვილი იყო, არ სცოდნოდა რა ხდებოდა მის თანადროულ ისტორიულ მეცნიერებაში. ივ. ჯავახიშვილის შემოქმედება იზოლირებული არ გახლდათ და მჭიდრო კავშირში იყო იმ ეპოქის ისტორიული აზროვნების განვითარების ძირითად ტენდენციებთან.

ამ თვალსაზრისით საგულისხმო ჩანს პროფ. ნათელა ვაჩნაძის ნაშრომი „ივანე ჯავახიშვილი მისი დროის ევროპული საისტორიო აზროვნების კონტექსტში“.²⁵ ავტორი გამოთქვამს საინტერესო მოსაზრებას, რომ ივ. ჯავახიშვილი იცნობდა ფრანგი ისტორიკოსების შარლ ლანგლუას და შარლ სენიობოსის წიგნს „ისტორიული მეცნიერების შესავალი“ და მასზე დადებითი აზრის იყო. ისტორიკოსების დამოკიდებულება ამ წიგნისადმი ერთგვაროვანი არასოდეს ყოფილა და სე-

²⁵ ნ. ვაჩნაძე. ივანე ჯავახიშვილი მისი დროის ევროპული საისტორიო აზროვნების კონტექსტში. კრებ.: მიძღვნილი თამარ გამსახურდიას 70 წლისთავისადმი. თბ. 2007.

რიოზული აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. პოზიტივისტების მომხრეები ამ წიგნისადმი კეთილგანწყობილი ჩანან, ხოლო მოწინააღმდეგეები პირიქით, მასზე მეტად დაბალი აზრის არიან. როგორც ერთი რეცენზენტი აღნიშნავდა „ეს იყო პოზიტივისტური ისტორიოგრაფიის ბიბლია“.²⁶ ცნობილმა ინგლისელმა სწავლულმა რობინ ჯორჯ კოლინგვუდმა ამ წიგნს პირდაპირ სასტიკი განაჩენი გამოუტანა და მასში „მეცნიერული აზროვნებამდელი პროდუქტი“ დაინახა. როგორც ჩანს, ივ. ჯავახიშვილი ამ წიგნის მომხრეების რიგებს უნდა მივაკუთვნოთ. ასეთი თვალსაზრისი საკამათო შეიძლება იყოს, მაგრამ მას აქვს არსებობის უფლება და იმდროინდელ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ მრავალი მომხრეები ყავდა.

ძალიან ძნელი წარმოსადგენი იქნებოდა, რომ ივ. ჯავახიშვილი გაცნობილი არ ყოფილიყო ისტორიული მეცნიერების ამ თვალსაჩინო მიღწევას. ეს კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს, თუ რაოდენ კარგად იყო ჩახედული ივ. ჯავახიშვილი მის თანადროულ ევროპულ ისტორიოგრაფიაში მიმდინარე პროცესებში. ამან მისცა მას საშუალება ქართული ისტორიოგრაფია მიეახლოებინა ევროპული ისტორიული აზროვნებისათვის. მისი მოღვაწეობის მნიშვნელობა, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა.

* * *

ამრიგად, პირველ ყოველისა უნდა ითქვას, რომ უახლესმა ქართულმა ისტორიოგრაფიამ შეძლო გაექარწყლებინა კომუნიისტური იდეოლოგიის ძალისხმევით ჩამოყალიბებული მარქსისტული სტერეოტიპი თითქოსდა ივანე ჯავახიშვილი იყო შესანიშნავი ემპირიკოსი, ფაქტოლოგი ისტორიკოსი, რომელსაც ისტორიის თეორიული საკითხები ნაკლებად აინტერესებდა. ამგვარი შეხედულება საბჭოთა პერიოდის ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. წინსვლა, პროგრესი აშკარაა და ეს ცხადია, ძალიან კარგია. უსათუოდ, მრავლისმეტყველი უნდა იყოს, რომ თბილი-

²⁶ О. Вайнштейн, Очерки развития буржуазной философии и методологии истории в XIX-XX веках. Л. 1979.

სის სახელმწიფო უნივერსიტეტში თავისი პირველი ლექციის თემად მან აირჩია არა საქართველოს ემპირიული ისტორიიდან, არამედ ისტორიის ფილოსოფიის რთულ პრობლემას შეეჭიდა, „ადამიანის პიროვნება და მისი მნიშვნელობა ძველ ქართულ საისტორიო და საფილოსოფოსო მწერლობაში“. საინტერესოა აღინიშნოს, რომ დიდი ივანე ჯავახიშვილი საკმაოდ მაღალი აზრის ჩანდა ისტორიის ფილოსოფიაზე და ისტორიის მეთოდოლოგიაზე და მიზანშეწონილად მიაჩნდა საისტორიო დარგებისათვის ამ საგნების უცილობლად სწავლება.²⁷ ივ. ჯავახიშვილს ძალიან კარგად ჰქონდა გაცნობიერებული ამ დარგების შესწავლის მნიშვნელობა ისტორიკოსის პროფესიული ფორმირების საქმეში. მისთვის მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში. საკმაოდ ფართო გეგმები ჰქონდა მას წმინდა მეცნიერული თვალსაზრისით და, როგორც ჩანს, ამ დარგში საკმაოდ სერიოზული ჩანაფიქრი გააჩნდა. სამწუხაროდ უნდა ითქვას, რომ მან ამ განზრახვას ბოლომდე განხორციელება ვერ მოასწრო. „ივ. ჯავახიშვილს, როგორც ჩანს, ჩაფიქრებული ჰქონდა „ისტორიის მეთოდოლოგიის და ფილოსოფიის“ დაწერა, რისთვისაც საგანგებო განკუთვნილ ყდაში აგროვებდა ამ საკითხებთან დაკავშირებულ მასალას. დაწერილი დარჩა მხოლოდ „ზოგადი შესავალი“ და შედარებითი მეთოდის შესახებ“²⁸. მიუხედავად ხარვეზებისა, სირთულეებისა, სიძნელეების შეიძლება ითქვას, რომ ყინული ნელ-ნელა დაიდრა. ეს, ცხადია, მისასალმებელი უნდა იყოს. ეს მხოლოდ პირველი ნაბიჯებია. გასაკეთებელი კიდევ ბევრია. ამ მიმართულებით კვლევის გაგრძელება და გაღრმავება მიზანშეწონილი იქნებოდა.

²⁷ რ. მეტრეველი. ივანე ჯავახიშვილი და ქართული კულტურის ზოგიერთი საკითხი. თბ. 1975.

²⁸ ივანე ჯავახიშვილის პირადი არქივის აღწერილობა. შეადგინეს ა. ბაქრაძემ და ნ. ჯავახიშვილმა. თბ. 1976, გვ. 13.